

Алла Лопухівська

ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНЯ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Питання підготовки майбутнього спеціаліста до професійної творчої діяльності залишається соціально важливим. Адже педагог допомагає пізнати світ, сприяє розвиткові моральних цінностей, виховує активного учасника навколишнього життя.

Зазначимо, що готовність педагога до спілкування є важливою умовою реалізації інших його здібностей. Комунікативні уміння необхідні для організації педагогічно доцільних взаємин, стосунків з учасниками педагогічного процесу.

Останнім часом суспільство вимагає від школи виконання соціальної функції, а саме: введення дитини за допомогою навчання у розгалужену структуру соціальних ролей. Залучення учнів до участі в позакласній, позашкільній роботі сприяє набуттю ними соціального досвіду, тобто відбувається процес соціалізації особистості, підготовка до виконання своєї ролі в суспільстві. Адже особистість розвивається через активні суспільні дії, свідомо перетворюючи і оточуюче середовище, і себе в процесі цілеспрямованої діяльності.

Визначальним є положення про те, що особистість, яка дотримується моральних норм в обставинах, що постійно змінюються, повинна мати певні орієнтири для визначення лінії своєї поведінки. Суперечності можуть виникати через неправильні уявлення, неточне сприймання одержаної інформації, реальних життєвих ситуацій, будь-яких інших факторів, характерних для сучасної нестабільної соціальної ситуації. Тим більше, що канали і засоби передавання інформації не завжди враховують, а часто ігнорують психолого-педагогічні особливості учнів, а в окремих випадках інформація має негативну спрямованість.

Педагоги мають прагнути того, щоб навчально-виховне середовище сільської школи забезпечило емоційно-психологічну захищеність і душевний комфорт особистості. Адже вчені вважають, що соціалізувати дитину – це, насамперед, навчити її жити у злагоді із собою та навколишнім світом. Узагальненим індикатором соціалізації особистості виступає її соціальна активність.

В умовах невідповідності соціальної спрямованості навчально-виховного середовища і набутих теоретичних знань особистість або повністю відкидає ці знання, керуючись, як правило, життєвою логікою при безпосередній практичній взаємодії із зовнішнім світом, або діє лише формально, відповідно до них, без внутрішньої переконаності у правильності своєї поведінки.

Зазначимо, що учні сільських шкіл уже з дитинства знаходяться під впливом системи суспільно зумовлених зв'язків і стосунків. Ті чи інші ситуації, які виникають у школі, стають предметом обговорення на селі; складається суспільна думка, яка впливає на розвиток особистості. Водночас сільські школярі позбавлені можливості відвідувати позашкільні та культурні заклади, що негативно позначається на загальному рівні соціалізації учнів.

Як зазначають вчені, «соціально-економічна ситуація сучасного села, несприятливі зміни, що відбулися протягом останнього десятиліття у сфері сільськогосподарського виробництва, у доходах і рівні добробуту, якості й доступності до різного роду послуг є фактором погіршення становища сільських дітей та сімей з дітьми. Важкі умови праці та низький рівень заробітної плати не дають змоги повноцінно забезпечувати життєві потреби сільського населення (а особливо у територіально віддалених населених пунктах), гарантувати реалізацію прав сільських дітей, їх повноцінний розвиток, соціалізацію» [4, 48].

Учені, які торкаються питань соціалізації, вкладають у це поняття різний зміст. Зокрема, А.В. Мудрик визначає соціалізацію як розвиток і самореалізацію людини протягом усього життя в процесі засвоєння й відтворення культури суспільства. І.С. Кон вважає, що соціалізація являє собою сукупність усіх соціальних і психологічних процесів, за допомогою яких індивід засвоює систему знань, норм та цінностей, які дозволяють йому функціонувати в ролі повноправного представника суспільства.

На нашу думку, слід дотримуватися визначення соціалізації «як двостороннього процесу, що включає в себе, з одної сторони, засвоєння індивідом соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей шляхом входження в систему соціальних зв'язків, з іншої сторони, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище» [1, 269].

Соціалізація охоплює всі процеси залучення до культури, комунікації і навчання, за допомогою яких особистість набуває здатності брати участь у суспільному житті. Виділяються основні сфери, в яких відбувається соціальне становлення особистості: «спілкування, діяльність, самосвідомість» [2, 92]. Процес соціалізації відбувається як єдність усіх трьох сфер. Така єдність створює для учня дійсність, в якій він може спілкуватися, оволодіваючи системою соціальних відносин. Отже, суть процесу соціалізації полягає в тому, що людина поступово засвоює соціальний досвід і використовує його для адаптації до соціуму.

Діалектика процесу соціалізації полягає в тому, що особистість не є пасивною по відношенню до соціокультурного середовища. Володіючи активністю та відносною самостійністю, вона вибірково ставиться до зовнішніх обставин у процесі засвоєння соціального досвіду. Наявність соціологічного знання впливає на усвідомлену дію особистості. Вимоги суспільст-

ва до особистості відображаються у соціальних нормах, які є зовнішньою необхідністю по відношенню до неї.

Проте, жодні соціальні норми не визначатимуть поведінку учня, поки не будуть внутрішньо сприйняті особистістю. Учень стає активним учасником процесу соціалізації, використовуючи соціальний досвід попередніх поколінь, враховуючи особливості ментальності українського народу, культурні надбання інших народів. Одне із завдань освіти як фактора соціалізації учнів полягає у сприянні творчій адаптації молодого людини до суспільного життя.

Соціалізація учнів відбувається насамперед через залучення їх до культурних цінностей через систему знань. У зв'язку з цим актуалізується необхідність введення факультативного курсу соціології в школі, щоб учні орієнтувалися у процесах, які відбуваються у суспільстві. Це один із вагомих чинників цілеспрямованої соціалізації.

Соціальний розвиток, життєві орієнтири, цінності та запити сільських дітей мають специфічні ознаки. Ціннісні орієнтації у поєднанні із соціальними нормами становлять цілісно-нормативну систему регуляції їхньої поведінки, яка постійно контролюється громадою через сусідів, родичів, школу, органи місцевого самоврядування. Організація навчально-виховного процесу має враховувати специфіку сільського життя та побуту, особливості сільського виробництва. Плануючи роботу, педагоги мають використовувати елементи народних традицій, які б давали учням певні соціальні знання, визначали правила поведінки у соціальному середовищі. Багатогранність життя сільської школи забезпечується спільними зусиллями колективу, місцевих господарств, громадськості.

Мала чисельність учнівського і педагогічного колективів є суттєвою ознакою функціонування шкіл сільської місцевості. Організація навчальної діяльності учнів у школі не обмежується заняттями, оскільки навчальний і виховний процеси тісно пов'язані між собою. Позитивним моментом є те, що створюються сприятливі передумови для індивідуалізації навчальної і виховної роботи, взаємовпливу учнів.

Малочисельність більшості сільських шкіл вимагає пошуку оптимальних варіантів організації позакласної роботи. Чим вища суспільна значущість, ширший діапазон спільної діяльності, тим сприятливішими є передумови для активного прояву особисті. Доречно використовувати такі види позакласної діяльності, як літературні вечори, виступи художньої самодіяльності, збирання фольклорного і краєзнавчого матеріалів, спільні творчі зустрічі, свята, на яких батьки і діти виявляють родинні захоплення. Доцільно створювати мережу гуртків для опанування традиційних народних промисел, зокрема з навчання учнів рукоділля, ткацтва чи лозоплетіння, різьблення по дереву. Адже характерною особливістю життєдіяльності сільських школярів є систематичне залучення їх до трудової діяльності.

Організація традиційних сільських свят, відродження народних ремесел, проведення краєзнавчої, екологічної робіт дозволяє учням відчувати свою причетність і взаємозв'язок з оточуючим світом, органічно увійти в систему стосунків, усвідомити свою відповідальність за збереження історії і культури рідного краю. З метою розширення народознавчої роботи вчителі залучають учнів до проведення дослідницької роботи: збирання оповідань, легенд, казок, підготовки альбомів з пошукової роботи (вивчення історії села, традицій своєї сім'ї тощо). Усі види й форми спільної діяльності педагогів, учнів, батьків доповнюють одне одного, сприяють оптимальному розв'язанню поставлених задач.

У малочисельних школах до будь-якої позаурочної роботи залучаються всі учні. Як наслідок, вони чіткіше усвідомлюють, що реалізацію творчих задумів, досягнення життєвого успіху забезпечує власна активність. Добровільна участь в різноманітній емоційно насиченій практичній діяльності за інтересами в клубах, гуртках, творчих об'єднаннях є початковою ланкою соціалізації особистості, у процесі якої здобувається практичний досвід громадянської дії.

Саме через отримання нової інформації, формування асоціативно-комунікативних уявлень і понять таких, як толерантність, відповідальність соціальна активність педагог навчає учнів брати участь у громадянському житті села. Зокрема, соціальний проект «Реалізуємо права, виконуємо обов'язки» спрямований на формування правової культури серед вихованців, прищеплення поваги до прав і свобод людини й громадянина, підвищення рівня самоповаги й самоконтролю, створення атмосфери довіри і підтримки. Учитель допомагає учневі пізнати та сприймати моральні, правові, соціальні норми.

Технологія проектів з розв'язання завдань удосконалення соціальної дійсності, що обумовлює соціалізацію учнів, налічує такі стадії зміни поведінки, як підготовка, усвідомлення, переоцінка, дія. Учні виробляють власну позицію, моделюють різні ситуації, виробляють нові проекти спільної діяльності. При виборі тематики творчих проектів враховується краєзнавчий матеріал області, села, краю. Саме соціальні проекти виступають одним із шляхів зростання соціальної активності особисті.

Важливим у соціальному становленні особистості є оволодіння навичками поведінки, сприйняття та засвоєння моральних норм, загальнолюдських та національних цінностей. Розвиток комунікативних здібностей дитини дозволяють їй інтегруватися в суспільство, сприяють формуванню уміння спілкуватися, вести дискусії, відстоювати власну думку. З метою набуття учнями соціального досвіду, уміння жити у громадянському суспільстві слід активніше включати школярів у різні форми діяльності на основі діалогу, співпраці. Учнім слід надавати більше прав і повноважень, створювати широкі можливості для самореалізації кожного.

Особлива роль процесу соціалізації учнів належить освіті. Досягнен-

ня сучасної освіти визначаються не стільки тим, чого дитина навчилася (обсяг знань, умінь та навичок), скільки здатність здобувати нові знання, формувати вміння та навички в нестандартних умовах. Використання різноманітних джерел інформації, диференційованих завдань дозволять учням різного рівня підготовки включитися в роботу, а не бути на уроці спостерігачем.

Активна участь дитини в навчальній діяльності є однією з першооснов формування її соціальної активності. Адже для дитини процес навчання є першою соціально нормованою діяльністю, в яку вона включається організовано. Різноманітність підготовленість учнів при малій наповненості класів у сільській школі потребує від педагогів належних зусиль, щоб кожен учень опанував знання на рівні вимог та стандартів освіти.

Зміна парадигми освіти у напрямі формування соціально активної особистості передбачає:

- посилення інтегрованих курсів, соціологічного, культурологічного компонентів у змісті освіти;
- наближення змісту освіти до реального життя, включення знань, що допомагають вирішити широке коло життєвих проблем або показують можливі засоби їхнього вирішення.

Отже, навчальний процес слід будувати так, щоб учні мали можливість удосконалювати комплекс прийомів розумової діяльності, здібності до наукового мислення. За цих обставин важливою є здатність учня мислити абстрактно, що необхідне для розуміння сутності моральних цінностей. Необхідно здійснювати таку організацію навчально-виховного процесу, де ключовою фігурою є учень, якого необхідно поставити в умови зацікавленого здобуття знань. Адже навчання як форма активності може приносити задоволення лише за умови добровільної участі в ньому, а привласнення інформації відбувається лише за її відповідності прагненням дитини.

Завдяки діяльнісному підходу в освітньому процесі учень бере участь у моделюванні явищ суспільного життя, засвоює навички комунікації. З цією метою пропонується моделювання проблемних ситуацій, використання методу проєктів, створення індивідуально-групових програм навчання спілкуванню, впровадження факультативів з культури спілкування. Все це розширює досвід спілкування учнів, що досить важливо для сільської школи.

Спілкування завжди виступає референтним показником усіх суспільних інновацій, які безпосередньо віддзеркалюються у змістових характеристиках, механізмах і спрямованості цього процесу. Кожна дитина проходить свій індивідуальний шлях в опануванні навичками взаєморозуміння, у розвитку відповідних здібностей. Педагогу необхідно розширювати досвід спілкування учнів, різноманітні контакти з батьками, громадськістю, оскільки сільські школярі мають обмежене число суб'єктів

спілкування.

Для набуття учнями соціального досвіду, уміння жити в суспільстві слід активніше залучати школярів до різних форм діяльності на основі діалогу, співпраці. Спільна діяльність передбачає міжособистісні стосунки, що сприяють встановленню суспільних відносин між учнями, створює можливості особистісного зростання, є засобом розширення соціальних контактів учнів сільської школи та їхньої успішної соціальної адаптації. Організація спільної діяльності забезпечує реалізацію таких завдань, як засвоєння учнем системи соціальних знань: правил, норм, цінностей; розвиток умінь і здатності до соціальної орієнтації у стосунках з людьми. Адже, чим менше село, тим тіснішим є спілкування дітей з дорослими.

Звичайно, навчити поведінці в кожній конкретній ситуації неможливо. Але необхідно інтегрувати у зміст навчально-виховної роботи способи діяльності, допомогти учням отримати досвід міжособистісних стосунків, оволодіти комунікативними вміннями, засвоїти духовні цінності.

Отже, спільна мета педагогічного та учнівського колективів – формування ініціативної, соціально активної, спроможної приймати нестандартні рішення особистості. Здатність успішно взаємодіяти з іншими дає змогу виявляти активність, зумовлює соціальне становлення учнів сільської школи. Усвідомлення школярами своєї причетності до розв'язання важливих громадянських справ є ознакою їхньої активної позиції у дорослому житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія. – К.: Академвидав, 2003. – 448 с.
3. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Питер, 2000. – 656 с.
4. Стан та соціальний захист сільських дітей / Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2004 року. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2005. – 250 с.